

НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «ОДЕСЬКА ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ»

НЕКІТ Катерина Георгіївна

УДК 347.4(477+478+470)

**ДОГОВІР ДОВІРЧОГО УПРАВЛІННЯ МАЙНОМ:
ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ НА МАТЕРІАЛАХ УКРАЇНИ,
РЕСПУБЛІКИ МОЛДОВА ТА РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ**

Спеціальність 12.00.03 – цивільне право і цивільний процес;
сімейне право; міжнародне приватне право

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук

Одеса – 2011

Дисертацією є рукопис

Робота виконана на кафедрі цивільного права Національного університету «Одеська юридична академія» Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України.

Науковий керівник доктор юридичних наук, професор,
член-кореспондент Академії правових наук України
Заслужений діяч науки і техніки України,
ХАРИТОНОВ Євген Олегович,
Національний університет
«Одеська юридична академія»,
завідувач кафедри цивільного права

Офіційні опоненти: доктор юридичних наук, професор,
член-кореспондент Академії правових наук України
МАЙДАНІК Роман Андрійович,
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка,
завідувач кафедри цивільного права;

кандидат юридичних наук
ЧВАНКІН Сергій Анатолійович,
Суворовський районний суд м. Одеси, суддя

Захист відбудеться 11 березня 2011 р. о 10 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 41.086.03 Національного університету «Одеська юридична академія» за адресою: 65009, м. Одеса, вул. Фонтанська дорога, 23.

З дисертацією можна ознайомитися у бібліотеці Національного університету «Одеська юридична академія» за адресою: м. Одеса, вул. Піонерська, 2.

Автореферат розісланий 9 лютого 2011 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

П.П. Музиченко

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Становлення ринкової економіки в країнах пострадянського простору потребує відповідного реформування цивільного законодавства, яке раніше було орієнтовано на задоволення потреб радянської планової економіки, що супроводжується виникненням значної кількості правових новел. Однією з таких новел, що з'явилася під впливом процесу реформування економічних відносин, є конструкція довірчого управління майном, потреба у якій виникла у зв'язку з необхідністю організації більш ефективного управління господарською діяльністю та майном. Така правова конструкція була спрямована на заповнення законодавчих прогалин у регулюванні питань управління власністю після відмови від адміністративно-планової системи господарювання.

Звернення до договору довірчого управління майном набуває особливої актуальності в умовах надання власникам ширших можливостей з розпорядження своєю власністю та водночас появи численних нормативних актів, що ускладнюють орієнтацію юридично некомпетентних громадян у правовому просторі, оскільки згаданий договір дозволяє передоручити ведення всіх своїх справ професіоналу, наділивши його повноваженнями, що практично порівнюються за своїм обсягом до правоможностей власника.

В умовах європейської інтеграції особливого значення набуває вивчення досвіду зарубіжної нормотворчості, який сприяє підвищенню якісного рівня відповідних національних законодавств. Особливий інтерес для України, з урахуванням необхідності налагодження стійких міжнародно-правових зв'язків, уніфікації та гармонізації законодавства відповідно до європейських стандартів, являє досвід сусідніх країн у питанні правового регулювання нових суспільних відносин.

Значення порівняльно-правового аналізу законодавства України, Республіки Молдова та Російської Федерації зумовлено, у першу чергу, тими чинниками, що тривалий час згадані країни співіснували у межах єдиної держави, після розпаду якої кожна з них обрала свій самостійний шлях реформування законодавства, переслідуючи, проте, єдину мету – забезпечення ринкової економіки належною правовою базою.

До останнього часу не робилося спроб проведення порівняльного аналізу законодавства України, Республіки Молдова та Російської Федерації щодо договору довірчого управління майном. Тому, враховуючи ту обставину, що порівняльні методики дослідження є ефективними інструментами розкриття та нетрадиційного переломлення наукової проблематики, видається доцільним простежити, як на схожих правових підвалинах, що є результатом спільного минулого, згадані

країни вибудовують більш чи менш досконалу систему регулювання відносин, що виникають з договору довірчого управління майном.

Це зумовлює актуальність порівняльного аналізу законодавства України, Республіки Молдова та Російської Федерації щодо договору довірчого управління майном шляхом зіставлення норм цивільного законодавства вказаних країн, визначення спільних рис та відмінностей і пошуку оптимальних способів вирішення правових проблем у досліджуваній сфері.

Актуальність теми посилюється тим, що новизна досліджуваної правової конструкції породжує цілу низку проблем як наукового, так і прикладного характеру, пов'язаних з тлумаченням норм щодо довірчого управління та недосконалістю змісту законодавчих норм.

Незважаючи на присвячення проблемам довірчого управління майном численних досліджень, багато питань у цій сфері залишаються дискусійними. Зокрема, залишаються спірними питання щодо походження інституту довірчого управління майном, правової характеристики зазначеного договору, його предмета та об'єкта, статусу суб'єктів відносин довірчого управління тощо.

Невизначеність у названих питаннях підкреслює доцільність спеціального дослідження проблем у цій сфері з метою вироблення рекомендацій щодо вдосконалення чинного законодавства, яке регулює відносини довірчого управління майном в Україні, Республіці Молдова та Російській Федерації, що зумовлює практичну значущість теми дисертації.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертація виконана відповідно до напрямків досліджень Одеської національної юридичної академії «Традиції та новачі у сучасній українській державності і правовому житті» на 2006-2010 роки (державний реєстраційний номер 0106U004970), а також безпосередньо пов'язана з планом науково-дослідницької роботи кафедри цивільного права на 2006-2010 роки за темою «Традиції та новачі у сучасному цивільному праві України».

Мета та завдання дослідження. Метою дисертаційного дослідження є комплексний порівняльний аналіз теорії та практики правового регулювання відносин, що виникають з договору довірчого управління майном, в Україні, Республіці Молдова та Російській Федерації, з формулюванням на цьому підґрунті низки теоретичних висновків та пропозицій стосовно вдосконалення національних законодавств вказаних країн у досліджуваній сфері.

Для досягнення поставленої мети основна увага приділяється вирішенню таких завдань:

дослідження особливостей формування концепції довірчого управління майном, становлення та розвитку вказаного інституту;

аналіз особливостей законодавчого визначення договору довірчого управління майном в Україні, Республіці Молдова та Російській Федерації;

виявлення шляхом порівняльно-правового аналізу доктринальних положень і законодавства України, Республіки Молдова та Російської Федерації суті договору довірчого управління майном та його відмінностей від схожих правових конструкцій;

виявлення специфіки правового статусу суб'єктів довірчого управління майном за законодавством України, Республіки Молдова та Російської Федерації;

розкриття особливостей предмета та об'єкта договору довірчого управління майном за законодавством України, Республіки Молдова та Російської Федерації;

характеристика прав та обов'язків сторін договору довірчого управління майном за законодавством України, Республіки Молдова та Російської Федерації;

дослідження особливостей укладання та припинення договору довірчого управління майном за законодавством України, Республіки Молдова та Російської Федерації;

встановлення особливостей цивільно-правової відповідальності сторін за порушення договору довірчого управління майном;

виявлення спільних рис та відмінностей у цивільно-правовому регулюванні договорів довірчого управління майном у законодавстві України, Республіки Молдова та Російської Федерації;

розробка пропозицій та рекомендацій стосовно вдосконалення національних законодавств України, Республіки Молдова та Російської Федерації.

Об'єктом дисертаційного дослідження є цивільні відносини, що складаються у сфері довірчого управління майном, і особливості їх правового регулювання в Україні, Республіці Молдова та Російській Федерації.

Предметом дисертаційного дослідження є договір довірчого управління майном з позиції порівняльно-правового аналізу на матеріалах України, Республіки Молдова та Російської Федерації.

Методи дослідження. Методологічну основу дослідження складають загальнонаукові та спеціальні методи пізнання. Особливе місце серед загальнонаукових методів займає діалектичний метод, застосування якого дозволило розглянути інститут довірчого управління майном як елемент правової системи, що знаходиться в процесі постійного розвитку.

Застосування історичного й логічного методів у їх єдності дало можливість дослідити генезис інституту довірчого управління майном, основні етапи його розвитку і зміни в процесі цього розвитку, а також розкрити об'єктивні закономірності процесу розвитку, виявити тенденції і

передбачити перспективи подальших змін. Формально-юридичний метод дозволив проаналізувати зміст правових норм законодавства про довірче управління майном у країнах пострадянського простору та європейських державах.

Основним спеціальним науковим методом дослідження є метод порівняльно-правового аналізу, який дозволив провести зіставлення законодавчих положень про довірче управління майном в Україні, Республіці Молдова та Російській Федерації. Вказаний метод використовується також при виявленні специфіки договору довірчого управління в порівнянні з іншими правовими конструкціями.

Науково-теоретичну основу дослідження складають праці таких фахівців у галузі римського, цивільного та інших галузях права, як: М.М. Агарков, М.І. Брагінський, В.А. Васильєва, І.В. Венедіктова, О.К. Вишняков, В.В. Вітрианський, Р. Давид, О.В. Дзера, Д.В. Дождев, А.І. Дрішлюк, В.В. Залеський, В.П. Ігнат'єв, О.С. Іоффе, Г.А. Кібак, Д.Ю. Колосов, В.М. Коссак, Ю.В. Курпас, Х. Кьотц, В.В. Луць, Р.А. Майданик, М.М. Марченко, Л.Ю. Міхєєва, І.Б. Новицький, Д.В. Петелін, О.О. Підпригора, К.П. Победоносцев, І.А. Покровський, Ч. Санфіліппо, С.О. Сліпченко, М.М. Слюсаревський, Ю.О. Тихомиров, Ю.К. Толстой, Є.А. Суханов, Г.Ф. Шершеневич, Р.О. Халфіна, Є.О. Харитонов, О.І. Харитонova, Г.Г. Харченко, К. Цвайгерт, Р.Б. Шишка та інші.

Емпіричну базу дослідження становлять законодавчі та інші нормативно-правові акти країн пострадянського простору (України, Республіки Молдова, Російської Федерації), західноєвропейських держав (ФРН, Франції, Англії) та Румунії, а також судова практика України, Республіки Молдова та Російської Федерації.

Наукова новизна дисертації полягає у тому, що вона є першим комплексним порівняльно-правовим дослідженням проблем правового регулювання договорів довірчого управління майном у законодавстві України, Республіки Молдова та Російської Федерації.

У дисертаційному дослідженні сформульовано такі науково-теоретичні положення і висновки, що містять наукову новизну:

уперше:

досліджено специфіку правового регулювання відносин з управління чужим майном у західноєвропейських країнах (ФРН, Франції, Англії) та Румунії і обґрунтовано висновок про відмінність фідучії (довірчої власності), характерної для континентального правопорядку, від англо-американського інституту трасту;

на підґрунті аналізу положень французького та румунського цивільного законодавства про фідучію (довірчу власність) запропоновано вдосконалення українського законодавства щодо правового регулювання відносин з довірчої власності шляхом закріплення для договору, з якого

виникає право довірчої власності, істотної умови про мету, для досягнення якої майно передається у довірчу власність;

проведено порівняльно-правовий аналіз становлення інституту довірчого управління майном в Україні, Республіці Молдова та Російській Федерації та встановлено специфіку українського законодавства, де поряд з інститутом довірчого управління майном існує інститут довірчої власності, однією з підстав виникнення якої також є договір управління майном;

на підґрунті порівняльного аналізу доктринальних положень та законодавства України, Республіки Молдова та Російської Федерації виявлено сутнісні характеристики договору довірчого управління майном та запропоновано внести зміни у законодавче визначення поняття договору довірчого управління майном у законодавстві Республіки Молдова. Частину 1 ст. 1053 ЦК РМ запропоновано викласти у такій редакції: «За договором довірчого управління одна сторона (установник управління) передає на певний строк майно в довірче управління іншій стороні (довірчому управителю), а довірчий управитель зобов'язується управляти майном на користь установника управління або вказаної ним особи (вигодонабувача)»;

доведено доцільність поширення режиму довірчого управління на ситуації необхідності встановлення управління майном особи, визнаної безвісно відсутньою та особи, місце перебування якої невідоме. Запропоновано доповнити ст. 44 ЦК України положенням про встановлення довірчого управління щодо майна фізичної особи, визнаної безвісно відсутньою, а також фізичної особи, місце перебування якої невідоме, у разі, якщо таке майно потребує постійного управління;

запропоновано встановити загальне правило щодо оплатного характеру договору довірчого управління, за винятком випадків, коли майно, передане в довірче управління, не використовується у підприємницькій діяльності. У зв'язку з цим пропонується: а) викласти ч. 1 ст. 1042 ЦК України у такій редакції: «Управитель виконує свої обов'язки за плату, якщо інше не передбачене законом або договором. Управитель також має право на відшкодування необхідних витрат, зроблених ним у зв'язку з управлінням майном»; б) ч. 1 ст. 1057 ЦК РМ викласти у такій редакції: «Довірчий управитель одержує винагороду за свою діяльність, якщо сторони не погодилися про інше і якщо інше не випливає із закону»;

запропоновано розрізняти вимоги, що висуваються до довірчого управителя залежно від сфери застосування довірчого управління майном. У зв'язку з цим пропонується із загального правила, згідно з яким довірчим управителем має бути суб'єкт підприємницької діяльності, встановити винятки на випадок, коли довірче управління здійснюється за підставами, передбаченими законом, з метою забезпечити ефективне

використання договору довірчого управління майном як у комерційній, так і у некомерційній сферах;

обґрунтовано висновок про необхідність зміни концептуального підходу законодавців країн, законодавство яких було предметом наукового аналізу, до визначення істотних умов договору довірчого управління майном. Зокрема, істотними умовами договору довірчого управління майном пропонується вважати умову про перелік майна, що передається в управління, та умову про найменування юридичної особи або ім'я громадянина, на користь яких здійснюється управління майном (установника управління або вигодонабувача);

обґрунтовано доцільність встановлення строкового характеру договору довірчого управління майном та законодавчого закріплення порядку визначення строку дії даного договору, з урахуванням чого пропонується доповнити ЦК РМ ст. 1055² «Строк договору довірчого управління» такого змісту:

«(1) Строк договору довірчого управління встановлюється у договорі довірчого управління. Якщо сторони не визначили строку договору довірчого управління, він вважається укладеним на п'ять років.

(2) За відсутності заяви однієї із сторін про припинення договору після закінчення строку його дії, він вважається продовженим на такий самий строк і на таких самих умовах»;

вдосконалено:

положення про порядок виплати винагороди та відшкодування необхідних витрат довірчому управителю. Пропонується підкреслити необхідність виплати винагороди довірчому управителю за рахунок отриманих від управління доходів та відшкодування понесених ним у процесі управління витрат, незалежно від того, чи були отримані доходи в процесі управління майном;

критерій притягнення до відповідальності довірчого управителя, шляхом використання формулювання, запропонованого законодавцем Республіки Молдова, – «старанність, що проявляється у власних угодах» – оскільки воно найбільшою мірою відповідає розробленому світовою практикою «правилу розсудливої людини», суть якого полягає у тому, що довірчий власник (управитель) у процесі управління повинен діяти, як передбачлива особа, здійснювати управління майном з таким самим ступенем обережності, як і при веденні власних справ;

дістали подальшого розвитку:

теза про доцільність використання в найменуванні договору, що є предметом дослідження, терміну «довірчий» та необхідність перейменування договору управління майном в українському законодавстві у договір довірчого управління майном;

теза про необхідність виключення з ч. 1 ст. 1029 ЦК України, де визначається договір управління майном, слів «за плату», з метою

усунення суперечностей між законодавчими положеннями при укладанні безоплатного договору;

висновок про те, що під юридичними та фактичними діями довірчого управителя слід розуміти не лише правочини та юридичні вчинки, але також і дії, котрі як породжують, так і не породжують правових наслідків, тобто ті дії, які за аналогічних умов вчинялися б самим власником;

теза про необхідність встановлення обов'язку довірчого управителя надавати установнику управління звіт про свою діяльність. Пропонується закріпити обов'язок довірчого управителя надавати установнику управління звіт про свою діяльність у строки та в порядку, що встановлені договором довірчого управління майном.

Практичне значення одержаних результатів полягає у тому, що сформульовані в роботі висновки, рекомендації та пропозиції можуть бути використані у:

науково-дослідницькій роботі – для подальшої порівняльно-правової розробки даної проблеми і вивчення особливостей правового регулювання відносин у сфері довірчого управління майном;

сфері правотворчості – з метою вдосконалення правового регулювання відносин, що виникають з договору довірчого управління майном, у країнах, законодавство яких було предметом наукового аналізу;

навчально-методичній роботі – при підготовці підручників та навчальних посібників, а також у процесі викладання курсу цивільного права.

Апробація результатів дослідження. Дисертація була виконана та обговорена на кафедрі цивільного права Національного університету «Одеська юридична академія».

Теоретичні висновки, сформульовані в дисертації, доповідалися та обговорювалися на регіональних та міжнародних конференціях, зокрема: на Всеукраїнській науковій конференції «Правове життя сучасної України» (18-19 квітня 2008 р., м. Одеса), Міжнародній науково-практичній конференції «Четверті Прибузькі юридичні читання» (28-29 листопада 2008 р., м. Миколаїв), Міжнародній науковій конференції «Життя І.В. Шерешевського як духовна єдність між поколіннями юристів» (13 грудня 2008 р., м. Одеса), IV Міжнародній цивілістичній науковій конференції студентів та аспірантів (3-4 квітня 2009 р., м. Одеса), XII Колоквіумі романістів Центральної та Східної Європи і Азії (13-18 жовтня 2009 р., м. Іркутськ), Міжнародній науковій конференції професорсько-викладацького і аспірантського складу «Правове життя сучасної України» (5-6 червня 2009 р., м. Одеса), V Міжнародній науковій конференції студентів та молодих вчених «Від громадянського суспільства – до правової держави» (26-27 лютого 2010 р., м. Харків), V Міжнародній цивілістичній науковій конференції студентів та аспірантів (31 березня – 1 квітня 2010 р., м. Одеса).

Публікації. Основні теоретичні та практичні висновки, положення та пропозиції дисертаційного дослідження викладені у семи статтях, опублікованих у фахових виданнях, перелік яких затверджено ВАК України, а також у восьми тезах виступів на наукових конференціях.

Структура дисертації зумовлена метою і предметом дослідження. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, десяти підрозділів, висновків і списку використаних джерел. Загальний обсяг дисертації становить 224 сторінки. Список використаних джерел складає 214 найменувань і займає 22 сторінки.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **Вступі** обґрунтовується актуальність теми дослідження, зазначається зв'язок обраної теми з планами науково-дослідницьких робіт, формулюються мета та завдання дослідження, визначено об'єкт, предмет і використані методи дослідження, викладено наукову новизну роботи, висвітлено практичне значення й апробація результатів дослідження, вказано публікації за темою дисертації.

Розділ 1. «Формування концепції довірчого управління майном» складається з трьох підрозділів, присвячених дослідженню довірчих конструкцій у римському приватному праві, аналізу особливостей правового регулювання довірчих відносин у європейських країнах та еволюції інституту довірчого управління в Україні, Республіці Молдова та Російській Федерації.

У **підрозділі 1.1. «Виникнення ідеї довірчого управління майном у Стародавньому Римі»** досліджуються витоки інституту довірчого управління майном. Відзначається, що ідея конструкції довірчого управління майном виникла ще в Стародавньому Римі. Такий підхід дозволяє спростувати загальноновизнану тезу про вплив виключно англосаксонського права на формування концепції довірчого управління майном.

Зазначається, що на формування сучасної концепції довірчих відносин значно вплинули положення римського права, зокрема, інститут фідусії. На розвиток фідусіарних правовідносин, у свою чергу, суттєво вплинули такі ґрунтовні категорії римського права, як «fides» та «aequitas». Проведений аналіз дозволив дійти висновку, що принцип вірності слову (fides), цілком логічно пов'язаний з принципом справедливості (aequitas), є підґрунтям концепції природного права, яке дає обґрунтування преторській діяльності, завдяки якій фідусіарні відносини змогли одержати свій захист. Разом із тим, саме принципи природного права свого часу були прийняті до уваги англійським лорд-канцлером, діяльність якого у результаті привела до формування права справедливості. У цьому факті вбачається аналогія між преторським

правом та англійським правом справедливості, яка свідчить про рецепцію англійським правом права римського. Втім, саме у рамках англійського права справедливості відбулося формування англо-американського інституту трасту, який, за загальним визнанням, виступив прототипом довірчого управління майном. Наведені факти свідчать про те, що на формування інституту трасту суттєво вплинули саме категорії римського права.

На підставі викладеного зроблено висновок, що сама ідея «довірчості» і основні принципи, на яких ґрунтується сучасна концепція довірчого управління майном беруть свій початок ще в римському праві.

У підрозділі 1.2. «Розвиток правового регулювання довірчих відносин у європейських правових системах» проведено аналіз правового регулювання довірчих відносин у європейських країнах (ФРН, Франції, Англії та Румунії).

Проведений аналіз дозволив дійти висновку, що управління майном у ФРН здійснюється у двох формах: за моделлю представництва і за моделлю довірчої власності. У першому випадку право власності на майно, що передається в управління, не переходить до управителя. До моделі довірчої власності у ФРН звертаються у разі потреби тимчасової передачі права власності з подальшим поверненням цієї власності після досягнення певної мети. У такому випадку можливі два типи відносин – фідучія-управління, що є механізмом передачі права власності на майно з метою збереження й управління майном, та фідучія-забезпечення, коли дебітор передає кредитору свою власність з метою забезпечення зобов'язання.

У Франції та Румунії інститут фідучії одержав законодавче закріплення. Аналіз положень французького законодавства про фідучію дозволив виявити характерні риси фідучії за французьким законодавством та звернути увагу на те, що істотною умовою договору фідучії у Франції є мета, для досягнення якої майно передається у довірчу власність, що є позитивним прикладом того, як захистити інтереси власника, який передає своє майно у довірчу власність.

Специфіка румунського законодавства виявляється в тому, що в ньому, поряд з інститутом фідучії, існує також специфічний інститут управління чужим майном. У першому випадку майно передається у так звану цільову власність, у другому – управління майном здійснюється без встановлення довірчої власності.

В Англії відносини з управління майном регулюються у межах правової конструкції трасту, або довірчої власності, яку, проте, слід відрізнити від її континентального аналогу. У разі встановлення фідучії право власності не «розщеплюється», оскільки усі права на майно, яке є об'єктом фідучії, належать фідучіарію. Захист прав фідучіанта

забезпечується встановленням мети, після досягнення якої відбувається повернення майна фідуціанту.

Підрозділ 1.3. «Становлення інституту довірчого управління майном в Україні, Республіці Молдова та Російській Федерації» присвячено порівняльному аналізу основних етапів становлення досліджуваного інституту у вказаних країнах.

Відзначається, що довірче управління, як самостійний правовий інститут, з'явилося у правових системах пострадянських республік на початку 90-х років минулого сторіччя, що було обумовлено реформуванням цивільних законодавств країн пострадянського простору відповідно до потреб ринкової економіки.

Становлення інституту довірчого управління майном у країнах, законодавство яких було предметом наукового аналізу, відбувалося схожим чином. Разом із тим, проведений аналіз дозволив виявити наступну закономірність: у процесі становлення інституту довірчого управління майном спостерігається значна схожість у підходах законодавців Республіки Молдова та Російської Федерації, тоді як український законодавець використовує дещо відмінні способи вирішення правових проблем. Результатом специфіки такого підходу є той факт, що в Україні на сьогодні складається особлива ситуація, коли в законодавстві існує два інститути – довірче управління майном і довірча власність.

Можливо, такий специфічний шлях розвитку українського законодавства був обумовлений тим, що в Україні, на відміну від Республіки Молдова та Російської Федерації, на початку 90-х років, незважаючи на появу *de facto* відносин довірчої власності, *de jure* поняття трасту в його англо-американській інтерпретації не було законодавчо закріплено. Це дозволило на даному етапі звернутися до моделі довірчої власності, адаптованої до умов континентальної правової системи.

Розділ 2. «Загальна характеристика договору довірчого управління майном за законодавством України, Республіки Молдова та Російської Федерації» складається з чотирьох підрозділів, присвячених аналізу особливостей визначення поняття договору довірчого управління майном, правового статусу його суб'єктів, предмета та об'єкта, а також прав та обов'язків сторін договору.

У **підрозділі 2.1. «Поняття договору довірчого управління майном»** проведено аналіз особливостей законодавчого закріплення договору довірчого управління майном в Україні, Республіці Молдова та Російській Федерації, за результатами якого було виявлено деякі розбіжності у підходах законодавців зазначених країн до визначення поняття договору довірчого управління майном, які впливають на сутнісні характеристики даного договору. Проведений аналіз дозволив запропонувати внесення змін у законодавче визначення договору довірчого управління майном за законодавством Республіки Молдова, а

саме, викласти ч. 1 ст. 1053 ЦК РМ у такій редакції: «За договором довірчого управління одна сторона (установник управління) передає на певний строк майно в довірче управління іншій стороні (довірчому управителю), а довірчий управитель зобов'язується управляти майном на користь установника управління або вказаної ним особи (вигодонабувача)».

За результатами проведеного аналізу було виявлено, що законодавство Республіки Молдова та Російської Федерації, на відміну від українського, закріплюють можливість укладання договорів довірчого управління майном на безоплатній основі, що представляє інтерес для українського законодавця, оскільки дозволяє більш ефективно використовувати даний договір у некомерційній сфері. Пропонується також поширити режим довірчого управління на випадки управління майном особи, визнаної безвісно відсутньою та особи, місце перебування якої невідоме.

У підрозділі також проведено розмежування договору довірчого управління майном від подібних правових конструкцій, виявлено його специфічні кваліфікуючі ознаки та зроблено висновок щодо необхідності використання у найменуванні даного договору терміну «довірчий».

У *підрозділі 2.2. «Суб'єкти договору довірчого управління майном»* досліджено особливості статусу кожного з учасників правовідносин, що виникають з договору довірчого управління майном.

Окрему увагу приділено аналізу особливостей правової регламентації статусу довірчого управителя. Зазначається, що вимоги до довірчого управителя мають зумовлюватися сферою застосування довірчого управління. За загальним правилом, довірчим управителем має бути суб'єкт підприємницької діяльності, а на випадки, коли довірче управління майном використовується у некомерційній сфері, доцільно встановити, як виняток, можливість призначити довірчим управителем громадянина, що не є підприємцем, або некомерційної організації. Але такий підхід, що є найбільш раціональним з практичних міркувань, закріплений лише у російському законодавстві (ст. 1015 ЦК РФ).

У законодавстві України закріплено положення про те, що управителем може бути суб'єкт підприємницької діяльності (ч. 1 ст. 1033 ЦК України), але ніяких винятків із цього загального правила не передбачено. Законодавство Республіки Молдова не закріплює ніяких вимог щодо статусу довірчого управителя, що дозволяє дійти висновку про те, що довірчим управителем, згідно із законодавством Республіки Молдова, може бути будь-яка фізична або юридична особа, яка володіє необхідним обсягом дієздатності, за винятком випадків, коли спеціальні вимоги до довірчого управителя встановлюються законом.

За результатами проведеного аналізу пропонується внести відповідні зміни до законодавств указаних країн, зокрема, ст. 1053 ЦК РМ доповнити

ч. 6 такого змісту: «Довірчим управителем є суб'єкт підприємницької діяльності. У випадках, коли довірче управління здійснюється за підставами, передбаченими законом, довірчим управителем може бути особа, що не є суб'єктом підприємницької діяльності», викласти ч. 1 ст. 1033 ЦК України в такій редакції: «Управителем є суб'єкт підприємницької діяльності. У випадках, коли управління здійснюється за підставами, передбаченими законом, довірчим управителем може бути особа, що не є суб'єктом підприємницької діяльності».

У підрозділі 2.3. «Предмет та об'єкт договору довірчого управління майном» проведено аналіз предмета та об'єкта договору довірчого управління майном. Зроблено висновок про те, що предметом договору довірчого управління майном слід вважати фактичні та юридичні дії довірчого управителя, які розглядаються у нерозривній єдності з майном, переданим у довірче управління. Зазначається, що під необхідністю здійснення управителем як юридичних, так і фактичних дій, слід розуміти здійснення як дій, що породжують, так і дій, що не породжують правових наслідків, тобто дій, які за аналогічних обставин були б вчинені самим власником.

Порівняльний аналіз законодавств досліджуваних країн щодо об'єкта договору дозволив дійти висновку, що об'єктом довірчого управління майном є передане в управління майно (окремі речі, сукупність речей, майнові права та обов'язки) в його подальших модифікаціях, що здійснюються у процесі управління, одержані від використання даного майна плоди, продукція та доходи, а також права та обов'язки, що виникають у результаті дій управителя з виконання договору. За результатами проведеного аналізу було також виявлено спільні для законодавств досліджуваних країн вимоги, що висуваються до майна, яке передається в управління.

Порівняльний аналіз окремих об'єктів договору довірчого управління майном дозволив виявити специфіку українського законодавства, яке передбачає можливість встановлення за допомогою договору довірчого управління права довірчої власності на передане в управління майно та передачу в такому разі в управління грошових коштів.

Підрозділ 2.4. «Права та обов'язки сторін договору довірчого управління майном» присвячено порівняльному аналізу прав та обов'язків суб'єктів правовідносин, що виникають з договору довірчого управління майном. Завдяки проведеному аналізу виявлено спільні для законодавств досліджуваних країн вимоги, що визначають специфіку правового статусу довірчого управителя – перелік дій з управління майном не конкретизується у договорі, а визначається управителем самостійно, з урахуванням встановлених договором та законом обмежень, а також вимог розумності, добросовісності та справедливості.

Аналіз положень щодо необхідності відокремлення майна, що передається в довірче управління, дозволив виявити спільні риси та відмінності у підходах законодавців до вирішення цього питання. Законодавством Республіки Молдова підкреслено, що обов'язок відокремити майно, що передається в управління, покладається на довірчого управителя (ст. 1056 ЦК РМ). У російському та українському законодавстві конкретизовано положення про порядок відокремлення майна, переданого в довірче управління (ч. 1 ст. 1018 ЦК РФ, ч. 2 ст. 1030 ЦК України). Специфікою російського законодавства є закріплена законом можливість об'єднання цінних паперів, які передаються в довірче управління різними особами.

За результатами проведеного аналізу виявлено необхідність закріплення у законодавстві України обов'язку довірчого управителя надавати звіт про свої дії щодо майна, переданого в управління, що обумовлено фідучіарним характером договору. Зроблено висновок про необхідність виплати винагороди довірчому управителю за рахунок отриманих від управління доходів та відшкодування понесених ним у процесі управління витрат, незалежно від того, чи були отримані доходи в процесі управління.

Розділ 3. «Особливості укладання та припинення договору довірчого управління майном за законодавством України, Республіки Молдова та Російської Федерації» складається з трьох підрозділів і містить результати порівняльного дослідження порядку укладання, припинення та відповідальності сторін договору довірчого управління майном.

У підрозділі 3.1. «Укладання договору довірчого управління майном» проведено порівняльний аналіз порядку укладання договору довірчого управління майном. Оскільки в усіх країнах, законодавство яких було предметом аналізу, договір вважається укладеним, якщо сторони в належній формі досягли згоди з усіх істотних умов договору (ст. 638 ЦК України, ст. 679 ЦК РМ, ст. 432 ЦК РФ), основна увага у даному підрозділі приділена аналізу істотних умов та форми договору довірчого управління майном.

Запропоновано віднести до числа істотних умов договору довірчого управління майном умову про перелік майна, що передається в управління, оскільки без визначення переліку майна неможливо виконати інші вимоги, реалізація яких є необхідною для досягнення мети довірчого управління, та умову про найменування юридичної особи або ім'я громадянина, на користь яких здійснюється управління майном, оскільки ця умова обумовлена самою суттю договору довірчого управління майном. Без визначення особи, у чиїх інтересах здійснюватиметься управління, неможливою є реалізація цілей управління і, відповідно, виконання договору.

Видається недоцільним відносити до числа істотних умову про строк дії договору та умову про розмір і форму винагороди управителя. З урахуванням того, що у законодавствах досліджуваних країн містяться положення про порядок визначення ціни договору, порядок виплати винагороди управителю може бути визначений і за відсутності конкретних вказівок у договорі. Щодо строку дії договору довірчого управління висловлено думку про те, що встановлення строку договору за розсудом сторін є необхідним для досягнення мети довірчого управління. При цьому доцільною видається наявність положень про порядок визначення строку дії договору довірчого управління майном.

Підрозділ 3.2. «Припинення дії договору довірчого управління майном» присвячено аналізу підстав та правових наслідків припинення дії договору довірчого управління майном. Виявлено, що ЦК РМ не закріплює спеціальних підстав припинення договору довірчого управління майном, проте, щодо даного договору діють вимоги, встановлені для договору доручення.

У відсутності спеціальних положень щодо підстав та правових наслідків припинення договору довірчого управління полягає основна відмінність законодавства Республіки Молдова від українського та російського законодавства. При такому підході залишається невизначеною доля майна, що було передано в довірче управління, після припинення договору. Тому нагальною видається потреба доповнити ЦК РМ положеннями про припинення договору довірчого управління та визначити конкретні підстави припинення договору, а також порядок та правові наслідки його припинення.

Звертається увага на той факт, що після припинення договору довірчого управління майном разом із майном, що було передано в управління, установнику управління передаються всі права та обов'язки, що виникають у результаті дій з довірчого управління майном.

У підрозділі 3.3. «Відповідальність за договором довірчого управління майном» розкрито особливості цивільно-правової відповідальності сторін у договорі довірчого управління майном. Запропоновано врахувати досвід України та Російської Федерації з питання відповідальності довірчого управителя перед вигодонабувачем та доповнити ч. 2 ст. 1056 ЦК РМ положенням про те, що довірчий управитель у разі непрявля належної турботливості щодо інтересів вигодонабувача зобов'язаний відшкодувати останньому упущену вигоду.

Оскільки закріплений українським та російським законодавством критерій притягнення довірчого управителя до відповідальності (належна турботливість) є неоднозначним і допускає різні тлумачення, більш доцільним видається критерій, запропонований законодавцем Республіки Молдова – «старанність, що проявляється у власних угодах».

Аналіз правового регулювання відповідальності установника управління та управителя перед третіми особами дозволив виявити оптимальність підходу українського законодавця до вирішення питань про відповідальність перед третіми особами у разі, якщо майна, що було передане в управління, не вистачає для задоволення вимог кредиторів, а також на випадок, коли управитель діяв з перевищенням наданих йому повноважень.

ВИСНОВКИ

У **Висновках** сформульовано підсумки дослідження та визначено його найважливіші результати, зокрема:

1. Обґрунтовано наявність впливу фідучіарних відносин римського права на формування концепції довірчого управління майном у країнах, законодавство яких було предметом наукового аналізу, що дозволяє спростувати поширену тезу про те, що основні сучасні характеристики довірчого управління майном зумовлені виключно специфічним для англо-американського права інститутом трасту.

2. Порівняльний аналіз законодавства України, Республіки Молдова та Російської Федерації дозволяє дати наступну правову характеристику договору довірчого управління майном, що є типовою для континентальних систем цивільного права: це двостороння, реальна, оплатна або безоплатна угода, в ході якої установник управління передає довірчому управителю майно в управління, що припускає здійснення управителем правоможностей з володіння, користування і, з певними обмеженнями, розпорядження щодо цього майна, що, у свою чергу, зумовлює встановлення між сторонами договору особисто-довірчих відносин і дозволяє вважати цю угоду фідучіарною.

3. Порівняльний аналіз нормативно-правових актів України, Республіки Молдова та Російської Федерації дозволив дійти висновку, що правовідносини, які виникають у процесі визнання юридичної особи неплатоспроможною, не входять до сфери довірчого управління майном.

4. За результатами аналізу законодавчих положень України, Республіки Молдова та Російської Федерації щодо об'єкта договору довірчого управління майном зроблено висновок, що об'єкт довірчого управління майном може включати передане в управління майно (окремі речі, сукупність речей, майнові права та обов'язки) в його подальших модифікаціях, які відбуваються в ході управління, одержані від використання цього майна плоди, продукцію та доходи, а також права та обов'язки, що виникають у результаті дій управителя з виконання договору.

5. Порівняльний аналіз законодавчих положень України, Республіки Молдова та Російської Федерації щодо об'єкта договору довірчого

управління майном дозволив установити низку загальних вимог, яким має відповідати майно, що передається в довірче управління, та специфіку передачі в довірче управління окремих об'єктів.

6. Доведено доцільність нотаріального посвідчення і державної реєстрації договору довірчого управління нерухомим майном, у зв'язку з чим запропоновано ст. 1034 ЦК РМ доповнити ч. 2 такого змісту: «Договір довірчого управління нерухомим майном підлягає нотаріальному посвідченню і державній реєстрації». Вважати укладеним договір довірчого управління нерухомим майном слід з моменту його державної реєстрації.

7. Обґрунтовано необхідність закріплення у законодавстві Республіки Молдова обов'язку установника управління попереджати довірчого управителя про те, що майно, яке передається в управління, є предметом договору застави.

8. Встановлено доцільність покладення на довірчого управителя обов'язку відокремити майно, що передається в управління, та відповідальності за збитки, заподіяні внаслідок змішення переданого в управління майна з майном довірчого управителя.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ АВТОРОМ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ:

1. Некіт К.Г. Морське судно як об'єкт договору довірчого управління майном /К.Г. Некіт //Актуальні проблеми держави і права: зб. наук. праць. – Одеса: Юридична література, 2008. – Вип. 39. – С. 284–288.

2. Некіт К.Г. Інститут довірчого управління майном: рецепція римського права /К.Г. Некіт //Актуальні проблеми держави і права: зб. наук. праць. – Одеса: Юридична література, 2008. – Вип. 41. – С. 202–207.

3. Некіт К.Г. Довірче управління майном громадянина, визнаного безвісно відсутнім /К.Г. Некіт //Науковий вісник Ужгородського національного університету: Серія Право. – Ужгород: Поліграф-центр «ЛІРА», 2008. – Вип. 10. – С. 196–199.

4. Некіт К.Г. Договір довірчого управління майном підопічних осіб: порівняльний аналіз законодавства України, Республіки Молдова та Російської Федерації /К.Г. Некіт //Актуальні проблеми держави і права: зб. наук. праць. – Одеса: Юридична література, 2008. – Вип. 43. – С. 158–164.

5. Некіт К.Г. Поняття і загальна характеристика договору управління майном /К.Г. Некіт //Науковий вісник Ужгородського національного університету: Серія Право. – Ужгород: Поліграф-центр «ЛІРА», 2008. – Вип. 11. – С. 242–245.

6. Некіт К.Г. Деякі порівняльні аспекти щодо довірчого управління майном (за законодавством України і Республіки Молдова) /К.Г. Некіт //Актуальні проблеми держави і права: зб. наук. праць. Одеса: Юридична література, 2008. – Вип. 42. – С. 145–152.

7. Некіт К.Г. Давньоримські категорії «fides» і «aequitas» як підґрунтя фидуціарних правовідносин /К.Г. Некіт //Актуальні проблеми держави і права: зб. наук. праць. – Одеса: Юридична література, 2010. – Вип. 53. – С. 72–78.

8. Некіт К.Г. Довірче управління нерухомим майном: спірні питання /К.Г. Некіт //Сучасний вимір держави та права: зб. наук. праць. – Миколаїв: Вид-во «Іліон», 2008. – С. 381–383.

9. Некіт К.Г. Відповідальність за договором управління майном /К.Г. Некіт //Правове життя сучасної України: тези доп. Всеукр. наук. конф., 18 – 19 квітня 2008 р. – Одеса: Фенікс, 2008. – С. 302–303.

10. Некіт К.Г. Представництво та конструктивний траст: проблема взаємозв'язку /К.Г. Некіт //Життя І. В. Шерешевського як духовна єдність між поколіннями юристів: тези доп. Міжнар. наук. конф. 13 грудня 2008 р. – Одеса: Фенікс, 2008. – С. 44–47.

11. Некіт К.Г. До питання про правову природу договору (довірчого) управління майном /К.Г. Некіт //IV Міжнар. цивіліст. наук. конф. студ. та аспірантів: зб. тез наук. робіт учасн., 3 – 4 квітня 2009 р. – Одеса: Фенікс, 2009. – С. 485–488.

12. Некіт К.Г. Історичні витоки довірчих правовідносин /К.Г. Некіт //Правове життя сучасної України: тези доп. Міжнар. наук. конф. професор.-виклад. і аспірант. складу, 5 – 6 червня 2009 р. – Одеса: Фенікс, 2009. – С. 370–372.

13. Некит Е.Г. Категории fides и aequitas как основа фидуциарных правоотношений /Е. Г. Некит //XII Коллоквиум романистов стран Центральной и Восточной Европы и Азии: сб. научн. материалов, 14 – 16 октября 2009 г. – Иркутск: Изд-во Иркут. гос. ун-та, 2009. – С. 57–61.

14. Некіт К.Г. До питання про довірче управління інтелектуальною власністю /К.Г. Некіт //Від громадського суспільства – до правової держави: тези доп. V Міжнар. наук. конф. студ. та молодих вчених, 26 – 27 лютого 2010 р. – Харків: ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2010. – С. 229–230.

15. Некіт К.Г. Про розмежування довірчого управління майном із суміжними інститутами /К.Г. Некіт //Сучасна цивілістика: тези наук. робіт учасн. V Міжнар. цивіліст. наук. конф. студ. та аспірантів, 31 березня – 1 квітня 2010 р. – Одеса: Фенікс, 2010. – С. 336–338.

АНОТАЦІЯ

Некіт К.Г. Договір довірчого управління майном: порівняльно-правовий аналіз на матеріалах України, Республіки Молдова та Російської Федерації. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.03 – цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право. – Національний університет «Одеська юридична академія». – Одеса, 2011.

Дисертація присвячена комплексному цивілістичному дослідженню договору довірчого управління майном шляхом порівняльного аналізу законодавства України, Республіки Молдова та Російської Федерації та визначенню тенденцій і шляхів удосконалення правового регулювання відносин, що виникають з договору довірчого управління майном.

Аналізується виникнення довірчих конструкцій у римському приватному праві та їхній розвиток у похідних від нього європейських системах цивільного права. За результатами проведеного аналізу доктринальних положень та законодавства України, Республіки Молдова та Російської Федерації виявлено особливості формування даного інституту в цивільному праві вказаних країн, спільні та відмінні особливості законодавчого закріплення договору довірчого управління майном, визначено його ознаки та специфіка.

Розкрито специфіку правового статусу суб'єктів довірчого управління майном, об'єкта та предмета, порядку укладання та припинення договору довірчого управління майном, відповідальності сторін договору за законодавством України, Республіки Молдова та Російської Федерації. На підґрунті аналізу наукової літератури, нормативно-правових актів та судової практики сформульовано рекомендації стосовно вдосконалення законодавства і практики його застосування.

Ключові слова: договір довірчого управління майном, довірча власність, фідучіарні правовідносини, довірчий управитель, установник управління, вигодонабувач.

АННОТАЦИЯ

Некит Е.Г. Договор доверительного управления имуществом: сравнительно-правовой анализ на материалах Украины, Республики Молдова и Российской Федерации. – Рукопись.

Диссертация на соискание научной степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.03 – гражданское право и гражданский процесс; семейное право; международное частное право. – Национальный университет «Одесская юридическая академия». – Одесса, 2011.

Диссертация посвящена комплексному цивилистическому исследованию договора доверительного управления имуществом посредством сравнительного анализа законодательства Украины, Республики Молдова и Российской Федерации и определению тенденций и путей усовершенствования правового регулирования отношений, возникающих из договора доверительного управления имуществом.

В работе исследуется возникновение доверительных конструкций в римском частном праве и их развитие в европейских системах гражданского права. На основании проведенного исторического анализа сделан вывод о том, что идея «доверительности» и основные принципы, на которых основана современная концепция доверительного управления имуществом, берут свое начало еще в римском праве. Изучение опыта гражданско-правового регулирования фидуциарных отношений в европейских странах позволило выявить общие признаки характерной для континентальных систем права модели доверительной собственности и ее специфику в сравнении с англо-американским институтом траста.

Исследование особенностей становления института доверительного управления имуществом в Украине, Республике Молдова и Российской Федерации позволило выявить специфику украинского законодательства, проявляющуюся в том, что в нем, наряду с институтом доверительного управления имуществом, существует институт доверительной собственности, адаптированный к условиям континентальной правовой системы.

Анализ доктринальных положений и законодательства Украины, Республики Молдова и Российской Федерации позволил выявить общие и отличительные особенности законодательного закрепления договора доверительного управления имуществом, определить его признаки и специфику.

При раскрытии особенностей правового статуса субъектов доверительного управления имуществом, особое внимание уделяется анализу статуса доверительного управляющего. Предлагается различать предъявляемые к доверительному управляющему требования в зависимости от сферы применения договора доверительного управления имуществом. Анализ объекта договора доверительного управления имуществом позволил выявить общие требования, которым должно соответствовать передаваемое в управление имущество и специфику передачи в управление отдельных объектов.

В работе освещаются особенности порядка заключения и прекращения договора доверительного управления имуществом по законодательству Украины, Республики Молдова и Российской Федерации. Предложено изменение концептуального подхода законодателей указанных стран к определению существенных условий договора, к числу которых следует отнести условие о перечне

передаваемого в управление имущества и условие о наименовании юридического лица или имени гражданина, в пользу которых будет осуществляться управление.

Детально проанализированы особенности ответственности сторон договора доверительного управления имуществом по законодательству Украины, Республики Молдова и Российской Федерации и предложены оптимальные способы решения правовых проблем в указанной сфере.

На основе анализа научной литературы, нормативно-правовых актов и судебной практики в диссертации сформулированы рекомендации по совершенствованию законодательства и практики его применения.

Ключевые слова: договор доверительного управления имуществом, доверительная собственность, фидуциарные правоотношения, доверительный управляющий, учредитель управления, выгодоприобретатель.

SUMMARY

Nekit K.G. Property trust management agreement: comparative-legal analysis on the basis of the materials of Ukraine, Republic of Moldova and Russian Federation. – Manuscript.

Thesis for the Scientific Degree of Candidate of Law. Speciality 12.00.03 – Civil law and Civil Procedure; Family Law; International Private Law. – National University «Odesa Academy of Law». – Odesa, 2011.

Thesis covers complex civil investigation of the property trust management agreement by comparative analysis of the legislation of Ukraine, Republic of Moldova and Russian Federation, as well as determination of the tendencies and means for improvement of legal regulation of the relations arising from the property trust management agreement.

Origin of trust structures in the Roman private law and their development in derivative European systems of civil law are analyzed. Based on the results of the analysis of doctrinal regulations and legislation of Ukraine, Republic of Moldova and Russian Federation the peculiarities of becoming of this institute in the civil law of stated countries, common and differential characteristics of the legislative recognition of property trust management agreement, as well as its features and specificity are determined.

Peculiarities of the legal status of property trust management subjects, the object, subject and procedure for conclusion and termination of the property trust management agreement, as well as parties' responsibility under the legislation of the analyzed countries are discussed. The recommendations for improvement and application practice of the legislation were formulated on the basis of the analysis of scientific literature, normative-legal acts and judicial practice.

Keywords: property trust management agreement, trust property, fiduciary relationship, trustee, settler of trust, beneficiary.